

POLACY W ZIEMI ŚWIĘTEJ POD KONIEC 1949 ROKU

Artur Patek

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

POLES IN THE HOLY LAND TOWARDS THE END OF 1949

Towards the end of 1949, the number of Poles living in the Holy Land was estimated to be at the level of 115–130 individuals. The majority of them, that is around 80 people, lived in Israel; the remaining ones lived on the Arab side (in Trans-Jordan). Among them, there were those who set up their own families here, as well as a dozen or so clergymen and a small group of post-World War II refugees. An interesting source material which allows one to get an insight into the scale and character of the Polish presence in the Holy Land in the first months after the end of the Arab-Jewish war, is a short but succinct note published in the Monthly Report of the Publishing Company “Reduta” (to be circulated internally) entitled “Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu” (The Problems of the Near and Middle East). As can be seen from its content, the note had been drawn up by someone who was extremely well acquainted with the contemporary realities of life in Jerusalem. The current publication had been prepared on the basis of a copy of the periodical which was found in the collection of the Polish Library in London.

Key words: Poles in Holy Land – 1949, Poles – Israel, Poles – Jerusalem

Słowa kluczowe: Polacy w Ziemi Świętej – 1949, Polacy – Izrael, Polacy – Jerozolima

W okresie II wojny światowej i kilka lat po jej zakończeniu Ziemia Święta należała do najważniejszych skupisk polskiego uchodźstwa niepodległościowego. Przebywali tu między innymi żołnierze armii generała Władysława Andersa. Polscy uchodźcy przybyli do Palestyny (mandatu Wielkiej Brytanii) w dwóch etapach – najpierw przez Bałkany, a następnie ze Związku Radzieckiego przez Iran. Pierwszym szlakiem napłynęli uciekinierzy z Polski zajętej przez III Rzeszę i ZSRR, drugim – byli zesłańcy i więźniowie sowieckich łagrów, którym w 1942 roku udało się wydostać z ZSRR z armią generała Andersa. W czerwcu 1945 roku w Palestynie przebywało w sumie 7,2 tysiąca Polaków. Stworzyli w Ziemi Świętej namiastkę życia narodowego, swego rodzaju „Polskę w Palestynie”. Świadectwem ich aktywności

były liczne organizacje i instytucje o charakterze społeczno-kulturalnym, placówki szkolne różnych szczebli, prasa, działalność wydawnicza i naukowa¹.

Po wojnie dalszy pobyt w Palestynie polskich uchodźców cywilnych i wojskowych tracił rację bytu. Dłuższej obecności nie sprzyjała także sytuacja polityczna, gdyż w Palestynie nasilały się walki między Arabami a Żydami. Większość Polaków, nieufna wobec prosovietckich władz w Warszawie, pozostała na emigracji, głównie w Wielkiej Brytanii, gdzie ewakuowali się stacjonujący w Palestynie żołnierze i członkowie ich rodzin. Na miejscu pozostali nieliczni, przede wszystkim ci, którzy założyli tu rodziny, a także osoby duchowne. Pod koniec 1949 roku liczbę Polaków w Ziemi Świętej szacowano na 115–130. Większość, około 80 osób, mieszkała w proklamowanym 14 maja 1948 roku Izraelu, pozostali w arabskiej części Palestyny, przyłączonej do Transjordanii (od 24 kwietnia 1950 roku Haszymidzkie Królestwo Jordanii).

Interesującym materiałem do poznania skali i charakteru polskiej obecności w Ziemi Świętej w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny arabsko-żydowskiej jest krótka, ale treściwa notatka zamieszczona na łamach Miesięcznego Komunikatu Wewnętrznego Spółki Wydawniczej „Reduta”, pod tytułem „Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu”. Periodyk ten ukazywał się w latach 1947–1956, najpierw w Jerozolimie, potem w Bejrucie (dokład redakcja przeniosła się po wybuchu wojny arabsko-żydowskiej), a następnie w Londynie². W zasadzie był przeznaczony do użytku wewnętrznego, jak wskazuje adnotacja: *For private circulation only*, zamieszczona nad tytułem. Wbrew podtytułowi Komunikat nie zawsze ukazywał się regularnie co miesiąc. Jego współzałożycielem i redaktorem (oraz współzałożycielem spółki „Reduta” utworzonej w Jerozolimie w 1946 roku) był sowietolog Włodzimierz Bączkowski (1905–2000).

Bączkowski przed wojną współpracował z Instytutem Wschodnim w Warszawie, należał do czołowych znawców wschodnich problemów II Rzeczypospolitej oraz polityki ZSRR. Po wrześniu 1939 roku przebywał najpierw w Rumunii, skąd przez Turcję przedostał się do Palestyny, gdzie włączył się w działalność polskiego uchodźstwa niepodległościowego. W Centrum Informacji na Wschodzie (placówce podległej Ministerstwu Informacji i Dokumentacji Rządu RP na Uchodźstwie) zajmował się przygotowaniem raportów dotyczących ZSRR. Po wybuchu walk arabsko-żydowskich przeniósł się do Libanu, gdzie mianowano go honorowym attache kulturalnym Poselstwa RP w Bejrucie (podległego Rządowi RP na Uchodźstwie).

¹ Szerzej zob.: *Ain Karem. Ośrodek polskich dziewcząt. Palestyna 1942–1947*, oprac. I. Stypułkowska przy współpracy C. Pichety i K. Kindlein, Londyn 1988; J. Draus, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin 1993; J. Pietrzak, *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki. Instytucje. Organizacje*, Łódź 2012; B. Wróński, *Wojsko Polskie na Środkowym Wschodzie [w:] Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 2: *Kampanie na obczyźnie*, cz. 2, wyd. Komisja Historyczna Polskiego Sztabu Głównego w Londynie, Londyn 1975, s. 299–344; A. Patek, *Polski cmentarz w Jerozolimie. Polacy pochowani na cmentarzu katolickim na górze Syjon*, Kraków 2009.

² J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, t. 3, Lublin 1976, s. 183.

W 1955 roku wyjechał do USA³. Być może to on napisał prezentowany poniżej tekst i ukrył się pod kryptonimem „wb”.

Siłą rzeczy materiał ten jest ogólny, w jakimś stopniu subiektywny, ale rzeczowy, a przez fakt, że został przygotowany przez świadka, stanowi wartościowe źródło do badań nad polską obecnością w Ziemi Świętej po podziale Jerozolimy (na część izraelską i jordańską) w 1949 roku. Prezentowany tekst ukazał się wprawdzie w periodyku, ale jego edycję można uznać za wskazaną z kilku powodów. Po pierwsze – periodyk ten był przeznaczony do użytku wewnętrznego i dziś ma charakter archiwalny, po wtóre – edytowany materiał nie jest cytowany w literaturze przedmiotu.

Publikowany tekst pochodzi z numeru 14 (26) „Spraw Bliskiego i Środkowego Wschodu” wydanego w Bejrucie, w formie maszynopisu powielonego, z datą 20 grudnia 1949 roku (s. 269–270). Egzemplarz, z którego korzystano, znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej w Londynie (sygn. 1608). W edycji zachowano oryginalną pisownię, poprawiając oczywiste usterki literowe i ortograficzne.

POLACY W ZIEMI ŚWIĘTEJ

Po stronie arabskiej znajduje się, według oceny maksymalnej, około 50 Polaków, zaś według oceny minimalnej około 35, w tej liczbie 6–8 uchodźców wojennych⁴ (tylko dwóch chorych otrzymuje zasiłki IRO⁵), około 10 księży i zakonnic (dwie ss. elżbietanki, w Notre Dame de Sion⁶ – jedna Polka⁷, u boromeuszek – trzy–cztery Polki⁸, u braci szkolnych⁹ – jeden Polak, u ss. misjonarek w Bethlehem

³ J. Kloczkowski, P. Kowal, *O Włodzimierzu Bączkowskim* [w:] W. Bączkowski, *O wschodnich problemach Polski*, Wrocław 2005, s. 7–28.

⁴ To jest z czasów II wojny światowej.

⁵ Międzynarodowa Organizacja ds. Uchodźców (International Refugee Organization, IRO) – powołana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rozpoczęła swe prace w 1947 roku. W 1951 roku jej funkcje przejął Urząd Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców. E.J. O s m a Ń c z y k, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1982, s. 537.

⁶ Klasztor Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej z Syjonu (Notre Dame de Sion, Ecce Homo Convent), zwanych także siostrami syjońskimi. Klasztor jest usytuowany na Starym Mieście w Jerozolimie przy Via Dolorosa w dzielnicy muzułmańskiej.

⁷ Być może chodzi o s. Marię Usawronową (imię zakonne Władysława), która przebywała w tym klasztorze w 1948 roku. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej IPMS), Naczelna Rada Uchodźstwa Polskiego w Palestynie, A 76/48, *Wykaz zakonnic-Polek w Palestynie* [1948 r.].

⁸ W 1948 roku w klasztorze sióstr boromeuszek w Jerozolimie przebywały: s. Weronika Berg (imię zakonne Bogumiła), s. Józefina Czernia (imię zakonne Armella) oraz s. Klara Mikołajc (imię zakonne Alkantara). Ibidem.

⁹ Zgromadzenie Braci Szkół Chrześcijańskich (Lasalianie). W tej części Ziemi Świętej, która przypadła Transjordanii prowadzili szkoły w Jerozolimie (Collège des Frères) i Betlejem. *Brother Schools in Palestine*, <http://cdf.edu.ps/en/about-2/brother-schools-in-palestine> [data dostępu 9 V 2013].

– jedna Polka¹⁰, u oo. franciszkanów przy Grobie Chrystusa¹¹ – o. Ekspedyt Lisiecki¹², i w San Salvatore¹³ – drugi A. Borkowski¹⁴). Po dawnemu rezyduje w Starym Domu Polskim¹⁵ ksiądz kanonik Stefan Pietruszka¹⁶. Poza wymienionymi – na resztę

¹⁰ Była nią s. Helena Rodziewicz (1914[1910?]-2005). Do Zgromadzenia Franciszkanek Misjonarek Maryi wstąpiła w 1934 roku w Polsce. Posługę na Bliskim Wschodzie rozpoczęła w 1938 roku, przebywając kolejno w Betlejem (do 1950), Nazarecie (1950–1951), Jerozolimie (1951–1973) oraz ponownie w Betlejem (1973–1990) i Jerozolimie. Pochowana na cmentarzu katolickim w Jerozolimie na górze Syjon. Inf. uzyskane od Zgromadzenia FMM w Jerozolimie (Nablus Road, 14 IX 2009); A. P a t e k, op.cit., s. 90.

¹¹ Franciszkanie są współgospodarzami (obok duchownych Greckiego Kościoła Prawosławnego i Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego, a w mniejszym stopniu także ortodoksyjnych kościołów koptyjskiego, etiopskiego i syryjskiego) Bazyliki Grobu Świętego w Jerozolimie.

¹² O. Ekspedyt Lisiecki (imię świeckie Stanisław, 1921–2011) urodził się w Lesznie. Do Palestyny przybył w 1938 roku po nawiązaniu korespondencji z franciszkaninem Aureliuszem Borkowskim (zob. przyp. 14), który zachęcił go do pracy misyjnej w Kustodii Ziemi Świętej. Po ukończeniu kolegium franciszkańskiego w Emaus – El Qubeibeh wstąpił do zakonu Braci Mniejszych, w 1949 roku przyjął święcenia kapłańskie. Pierwszą posługę sprawował w Bazylice Grobu Świętego w Jerozolimie (w części należącej do franciszkanów). Następnie był nauczycielem języków obcych i wicerektorem w kolegiach franciszkańskich w Emaus i Harissie (Liban). W kolejnych latach pełnił posługę m.in. w Jaffie (przy kościele św. Piotra), Jerozolimie (jako przełożony sanktuarium Dominus Flevit na Górze Oliwnej), Ain Karem (przy kościele Nawiedzenia św. Elżbiety), Betanii i Emaus. Pochowany na zakonnym cmentarzu ojców franciszkanów w Jerozolimie. A. J. S z t e i n k e, *Polscy Bracia Mniejsi w służbie Ziemi Świętej 1342–1995*, Poznań 1999, s. 108–109 (nadbitka z t. IX „Studiów Franciszkańskich”); † *fra Ekspedyt (Stanisław) Lisiecki ofm*, <http://www.custodia.org/default.asp?id=3352&idn=12506> [data dostępu: 9 V 2013]; J. K r a j, *Z ojczyzny Jezusa*, <http://www.radiomaryja.pl/multimedia/z-ojczyzny-jezusa-176/> [data dostępu 9 V 2013].

¹³ Należący do franciszkanów kościół i klasztor pod wezwaniem Najświętszego Zbawiciela w chrześcijańskiej dzielnicy Starego Miasta w Jerozolimie.

¹⁴ O. Aureliusz Borkowski (imię świeckie Ludwik, 1887–1970) do zakonu Braci Mniejszych wstąpił w Jerozolimie (dokąd przybył, mając 15 lat) i tam w 1912 roku przyjął święcenia kapłańskie. Kilka miesięcy później przełożeni zakonnego skierowali go do USA do pracy w Komisariacie Ziemi Świętej w Waszyngtonie, gdzie zajmował się sprawami polskimi. Do Jerozolimy powrócił w 1922 roku. Przez wiele lat pracował jako prosekretarz w sekretariacie Kustodii Ziemi Świętej (1923–1957). Podczas II wojny światowej niósł wsparcie duchowe polskim uchodźcom i żołnierzom armii gen. W. Andersa. Z jego inicjatywy w kilku chrześcijańskich sanktuariach pojawiły się polskie akcenty (np. tablica z polskim tekstem *Modlitwy Pańskiej* w kościele Pater Noster na Górze Oliwnej). Pochowany na zakonnym cmentarzu ojców franciszkanów w Jerozolimie. Z. A. J u d y c k i, *Polscy duchowni w świecie. Słownik biograficzny*, t. 1, Kielce 2008, s. 35 (błędne miejsce śmierci – Newcastle-upon-Tyne); A. P a w l i k, *Borkowski Ludwik OFM, imię zak. Aureliusz* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 817; A. J. S z t e i n k e, op.cit., s. 55–56. Nekrologi w: „Duszpasterz Polski Zagranicą” (Rzym) 1971, nr 1 (92), s. 88; „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, t. 34, Kraków 1971, s. 239–240.

¹⁵ Stary Dom Polski – hospicjum (dom pielgrzyma) w chrześcijańskiej dzielnicy Starego Miasta w Jerozolimie. Placówkę założył w 1908 roku ks. Marcin Pinciurek (1860–1930), który w testamentie zapisał ją na rzecz Narodu Polskiego. Od 1931 roku hospicjum prowadzą polskie siostry elżbietanki. W latach 1949–1967 Stary Dom Polski znajdował się w części Jerozolimy należącej do Jordanii. IPMS, *Katolickie Duszpasterstwo Polskie w Palestynie*, A. 77/2, „*Dom Polski*” *Jerusalem* (ulotka informacyjna); A. K l u g m a n, *Polonica w Ziemi Świętej*, Kraków 1994, s. 33–38.

¹⁶ Ks. Stefan Pietruszka-Jabłonowski (1898–1973, drugi członek nazwiska przyjął już w Jerozolimie, nawiązując do tradycji rodzinnej) od 1927 roku był kapłanem rezerwy Wojska Polskiego, w 1937 roku został kanonikiem kapituły kaliskiej. Po wybuchu wojny w 1939 roku wyjechał na Węgry, gdzie

składają się dawni pielgrzymi osiedleni w Ziemi Świętej. Jedna Polka znajduje się w Transjordanii, zamężna za Arabem.

Po stronie żydowskiej – według maksymalnej oceny – ma być około 80 Polaków. Minimalna granica nie jest możliwa do ustalenia z oddzielnego żelazną kurtyną od państwa Izraela Starego Miasta Jerozolimy. Spośród wybitnych Polaków, przebywających po żydowskiej stronie, wymienić należy jezuitę księdza Ludwika Semkowskiego¹⁷, dyrektora Papieskiego Instytutu Biblijnego¹⁸, znajdującego się obok hotelu „King David”. O. Semkowski posiada obywatelstwo Watykanu. W Nowym Domu Polskim¹⁹ mieszkają dwie ss. elżbietanki oraz jeden Polak, uchodźca, wypuszczony z żydowskiego obozu odosobnienia, w którym przebywał przez cały okres wojny.

Trudność w określeniu liczby Polaków przebywających w Ziemi Świętej wynika głównie z faktu pozostania tam elementu na ogół pragnącego z tych czy innych powodów pozostać poza zasięgiem polskiego życia uchodźczego oraz elementów mniej uspołecznionych. Zapewne po stronie żydowskiej obawy przed szykanami władz są przyczyną nieujawniania się wielu Polaków.

zorganizował opiekę duszpasterską nad polskimi uchodźcami i pomagał żołnierzom w przedostaniu się za granicę do oddziałów formującego się wojska polskiego. Zagrożony aresztowaniem opuścił Węgry, udając się do Jugosławii, a stąd przez Turcję do Palestyny. Tu również zajął się opieką nad uchodźcami. Był m.in. kapelanem Legii Oficerskiej, a po odwołaniu z wojska w 1942 roku został wikariuszem patriarchy łacińskiego Jerozolimy ds. duszpasterstwa polskiego. Po zakończeniu wojny pozostał w Jerozolimie. Przez wiele lat kierował Polską Misją Katolicką w Ziemi Świętej. Przyniósł do odbudowy III i IV Stacji Drogi Krzyżowej, którym nadał polski charakter narodowy. W 1963 roku otrzymał godność szambelana papieskiego, a w 1965 roku prałata domowego Jego Świątobliwości. Pochowany w polskiej kwaterze cmentarza katolickiego w Jerozolimie na górze Syjon. Zob. biogramy w „Polskim Słowniku Biograficznym”, t. XXVI, Wrocław 1981, s. 185–186 (autor: A. J. S z t e i n k e) oraz w: Z. A. J u d y c k i, op.cit., s. 313 (błędna data urodzin – rok 1897). Por. też wywiad przeprowadzony przez Wandę Górską: *Peregrynacje ks. kan. Pietruszki z Włocławka do Ziemi Świętej*, „WTK” (Wrocław) 1960, nr 38, s. 3, 11.

¹⁷ Ludwik Semkowski (1891–1977), bibliista, hebraista. Do zakonu jezuitów wstąpił w 1907 roku. Studiował m.in. w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, gdzie w 1925 roku został lektorem języka hebrajskiego i aramejskiego biblijnego, wykładał tam również m.in. archeologię i geografę biblijną oraz paleografię i epigrafikę semicką. Podczas II wojny światowej współpracował z sekcją polską Radia Watykańskiego (do 1947 roku). W latach 1949–1954 i 1959–1972 był dyrektorem filii Papieskiego Instytutu Biblijnego w Jerozolimie (Dom Jerozolimski), a w latach 1954–1957 rektorem Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie. Biogram w „Polskim Słowniku Biograficznym”, t. XXXVI, Warszawa–Kraków 1995, s. 242–243 (autor: L. G r z e b i e ń).

¹⁸ Mowa o jerozolimskiej filii Papieskiego Instytutu Biblijnego (Pontificio Istitutio Biblico), utworzonej w 1927 roku Instytut został powołany w 1909 roku przez papieża Piusa X. Prowadzony przez jezuitów jest placówką naukowo-dydaktyczną (ma charakter szkoły wyższej).

¹⁹ Nowy Dom Polski – hospicjum (dom pielgrzyma) w nowej części Jerozolimy, na północ od murów Starego Miasta, niedaleko ortodoksyjnej dzielnicy Mea Szearim. Placówka była gotowa w stanie surowym przed wybuchem wojny, została wykończona przy pomocy stacjonujących w Palestynie żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich i oddana do użytku w 1943 roku. Dom od początku prowadziły siostry elżbietanki i one były inicjatorkami jego budowania. W latach 1949–1967, w czasie podziału Jerozolimy, Nowy Dom znajdował się po stronie izraelskiej, a Stary – po stronie jordańskiej. Mimo niewielkiej odległości kontakty między obydwoma placówkami były bardzo utrudnione. S. G a l i ń s k a, *Działalność sióstr elżbietanek w Ziemi Świętej*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, t. 55, Kraków 1981, s. 412–417; R. N i r, *Szkice z dziejów Polonii*, Orchard Lake 1990, s. 439–440.

Domy Polskie. Stary Dom Polski administrowany jest nadal przez ss. elżbietanki, które uznały autorytet władz warszawskich i udostępniły jeden (przejściowo dwa) pokój, w tej liczbie refektarz, stołowy stałemu przedstawicielowi konsulatu warszawskiego, mieszczącemu się w Nowej Jerozolimie²⁰. Przedstawiciel ów, Arab prawosławny, nazwiskiem Tarazzi, urzęduje czasami dorywczo, czasami regularnie w Starym Domu Polskim, odwiedzany również często przez konsula warszawskiego, Olgierda Górke²¹.

Przy pomocy tegoż Górki dwie siostry elżbietanki przeniósł się do Nowego Domu Polskiego²², zabezpieczając w ten sposób budynek przed zajęciem przez Żydów i obróceniem go w sierociniec lub szpital²³. Nowy Dom, który odniósł dość liczne, choć w zasadzie powierzchowne uszkodzenia (został jednak doszczętnie ograbiony ze wszystkich mebli, bielizny, łóżek, a nawet części drewnianych w oknach, drzwi itp.)²⁴, jest obecnie doprowadzony do porządku i reperowany. Jak na razie nie posiada prawie lokatorów i oczekuje dopływu pielgrzymów w związku z Rokiem Świętym²⁵.

Stacje Polskie. III i IV Stacja Drogi Krzyżowej, znajdujące się w paru krokach obok siebie na terenie posiadłości patriarchatu ormiańsko-katolickiego²⁶, zostały odrestaurowane, a raczej odbudowane z inicjatywy księdza kanonika St. Pietruszki, za składki polskie. Kwota wydana już na ten cel wynosi około 4 tysiące LP²⁷. Stacje te

²⁰ To jest w zachodniej, żydowskiej części miasta.

²¹ Olgierd Górka (1887–1955), historyk, prof. Uniwersytetu Warszawskiego (od 1954 roku), w latach 1931–1938 był sekretarzem generalnym Instytutu Wschodniego w Warszawie. W czasie II wojny światowej przebywał we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii. Współpracował z rządem gen. Władysława Sikorskiego. W 1945 roku powrócił do Polski. Pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych jako dyrektor Biura ds. Żydowskich (1946). Od marca 1947 roku konsul generalny w Jerozolimie (do 1952 roku). Z. R o m e k, *Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli państwowej (1908–1955)*, Warszawa 1997; B. S z a y n o k, *Z historią i Moskwą w tle. Polska a Izrael 1944–1968*, Warszawa 2007, s. 58–59.

²² Siostry Augustyna Skibińska i Blanka Szwonka. W czasie wojny arabsko-żydowskiej siostry elżbietanki musiały czasowo opuścić Nowy Dom i przenieść się do Starego Domu Polskiego. Powróciły po roku, 25 V 1949 roku. S. G a l i Ń s k a, op.cit., s. 417–418; Biblioteka Polska w Londynie [BPL], sygn. 1608, *Nowy Dom Polski w Jerozolimie*, „Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu” (Bejrut), t. 2, nr 8–9 (20–21), 15 VI–15 VII 1949, s. 171–172.

²³ Sugestia, by Nowy Dom Polski przeznaczyć na potrzeby imigrantów żydowskich, pojawiła się w artykule Theodore’a F. Meyselsa, *Musrara Flat-Rush*, „The Palestine Post” (Jerusalem), 20 V 1949, s. 4.

²⁴ Nowy Dom Polski został uszkodzony w trakcie walk arabsko-żydowskich w 1948 roku. BPL 1608, *Nowy Dom Polski w Jerozolimie*.

²⁵ Mowa o roku 1950, obchodzonym przez Kościół rzymskokatolicki jako Rok Święty.

²⁶ Obydwie stacje znajdują się w sąsiedztwie siedziby egzarchatu patriarchalnego Kościoła katolickiego obrządku ormiańskiego oraz ormiańsko-katolickiego kościoła Matki Boskiej Bolesnej przy Via Dolorosa w Jerozolimie.

²⁷ LP (Palestine Pound, funt palestyński) – jednostka monetarna obowiązująca w brytyjskim mandacie palestyńskim (1927–1948) oraz Transjordanii (do 1949 r.); po zakończeniu mandatu funt palestyński był przejściowo w obiegu m.in. na terenach inkorporowanego do Transjordanii Zachodniego Brzegu Jordanu ze wschodnią częścią Jerozolimy (do 1950 r.), a także w przejętej przez Egipt Strefie Gazy (do 1951 r.). H.M. Berlin, *The Coins and Banknotes of Palestine under the British Mandate, 1927–1947*, Jefferson, N.C. 2001; *The Statesman’s Year-Book. Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1947*, red. S.H. Steinberg, London 1947, s. 222.

zostały oddane do użytku w Wielki Piątek b.r. Obie stacje są bardzo piękne i wyróżniają się swą architekturą i wykończeniem od wszystkich okolicznych budowli, jak i od innych stacji Drogi Krzyżowej. Ozdobione są symbolami narodowo-polskimi, jak orły polskie podtrzymujące ołtarz IV Stacji oraz orzełek polski zdobiący budowane obecnie ogrodzenie metalowe do III Stacji. Poza tym wiele tekstów tablic, jak i witraż III Stacji posiadać będą motywy polskie²⁸.

Na dokonanie **końcowych** prac (witraże, mozaiki, pamiątkowe tablice brązowe dla obu stacji, jak i marmurowe ołtarze, zastąpione na razie prowizorycznymi ołtarzami pięknymi, ale nietrwałymi) potrzeba jeszcze około 3 tysięcy LP.

Ksiądz kanonik Pietruszka urządza również przy III Stacji małe Muzeum Polskie, obrazujące kulturalny dorobek narodu polskiego i mające zawierać wykresy, tablice, sztychy i książki poświęcone Polsce i polskiej wojnie o wolność i niepodległość.

Należy z uznaniem podkreślić dużą wartość wysiłków księdza kanonika Pietruszki w kierunku doprowadzenia do końca rozpoczętych prac, w warunkach bardzo ciężkich, prac, które pozostaną trwałym pomnikiem pobytu Polaków w Ziemi Świętej.

„Polski” kościół oo. Assumpcjonistów w Jerozolimie²⁹, znany prawie wszystkim, przepływającym przez Jerozolimę tysiącom Polaków, uległ wielkim zniszczeniom w czasie walk żydowsko-arabskich w 1948 roku. Zajęty przez Żydów 15 maja 1948 roku kościół ten wraz z klasztorem Notre Dame stanowił niezdobytą twierdzę i główny punkt wypadów żydowskich na Nową Bramę Starego Miasta³⁰, będąc

²⁸ Wewnątrz kaplicy III Stacji znalazły się m.in. wykonana z białego marmuru płaskorzeźba Chrystusa upadającego pod krzyżem (autorstwa Tadeusza Zielińskiego), fresk *Droga Krzyżowa Polaków* oraz przymocowany do ściany krzyż niesiony przez polskich uchodźców w czasie Drogi Krzyżowej, w Wielki Piątek 1941 roku. Przebudowę stacji upamiętniała dwujęzyczna tablica (w języku polskim i francuskim). Zieliński, żołnierz armii gen. Andersa, był także autorem ołtarza IV Stacji. Zgodnie z umową strona polska miała sprawować czasową opiekę nad obydwo stacjami. Opieka ta wygasła w 1996 roku. W 2009 roku IV Stacja została przeniesiona do podziemia sąsiedniego kościoła ormiańsko-katolickiego. W kolejnych latach z obydwo stacji usunięto większość motywów polskich, zdjęto także pamiątkowe tablice. A. Patek, op.cit., s. 20–21; A. K., *Klucze oddane Ormianom. Utrata dwóch „polskich” stacji Drogi Krzyżowej w Jerozolimie*, „Rzeczpospolita” (Warszawa) 30–31 III 1996, s. 17 (dodatek tygodniowy „Plus Minus”, nr 13).

²⁹ Kościół oo. Assumpcjonistów nieoficjalnie był nazywany „kościółem polskim”, ponieważ odbywały się w nim nabożeństwa i uroczystości kościelne dla polskich uchodźców. Kościół wchodził w skład okazałego kompleksu klasztoru francuskiego zgromadzenia asumpcjonistów (Zgromadzenia Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny). Kompleks ten, zbudowany w końcu XIX wieku jako hospicjum dla francuskich pielgrzymów, był położony obok murów Starego Miasta, naprzeciwko Bramy Nowej. Podczas walk arabsko-żydowskich w 1948 roku został znacznie uszkodzony. W czasie podziału Jerozolimy (1949–1967) znajdował się tuż przy linii dzielącej miasto na część jordańską i izraelską, a w jego południowym skrzydle zlokalizowano umocniony posterunek nadgraniczny. Po dalszych zniszczeniach z okresu wojny sześciodniowej (1967) został odbudowany i dziś mieści się w nim stanowiący własność Watykanu Pontifical Institute Notre Dame of Jerusalem Center (centrum pielgrzymkowe). *Izrael*, red. B. Bell, Warszawa 2007, s. 151–152; S. Szuro, G. S n a c k e, *Jerozolima*, Warszawa 2010, s. 295.

³⁰ Brama Nowa jest jedną z siedmiu bram, przez które można wejść do otoczonego murami obronnymi Starego Miasta w Jerozolimie, i – jak łatwo można się domyślić – jest bramą najmłodszą. Została wybita w 1887 roku, by ułatwić komunikację pomiędzy dzielnicą chrześcijańską starówki (gdzie mają swoją siedzibę m.in. patriarchaty oraz Kustodia Ziemi Świętej) a instytucjami chrześcijańskimi leżącymi poza murami, na obszarze tzw. Nowego Miasta. Naprzeciwko Bramy Nowej znajduje się

ośrodkiem najgorętszych walk i ustawicznych bombardowań. Gruzy poszczerbionego klasztoru zawaliły przejście do kościoła, a także ulicę wzdłuż murów. Sufit kościoła jest podziurawiony pociskami i właściwie kościół jest w ruinach.

Cała ulica zasypana jest gruzami kościoła Repatrysek, jak i domów przy murach obok Nowej Bramy. Również i Brama Nowa jest rozbita i zamknięta zasiekami kolczastego drutu. W czasie najwyższego napięcia walk Żydzi przedostali się przez Bramę, dochodząc do apteki Mavromichalisa, skąd zostali wyparci przez arabskich obrońców Starego Miasta³¹.

Jerozolima, grudzień 1949. wb.

---

centrum pielgrzymkowe Notre Dame (zob. przypis 29). W okresie podziału Jerozolimy, w latach 1949–1967, brama była zamknięta. *Bramy Jerozolimy*, „Nowiny Kurier” (Tel Awiw), 10 V 2007, s. 15.

³¹ Jak wiadomo, to Izrael został zaatakowany przez koalicję arabską. Autor opracowania, pisząc o „arabskich obrońcach”, ma – zdaje się – na myśli to, iż Zgromadzenie Ogólne ONZ w rezolucji z 29 XI 1947 roku o podziale Palestyny przewidywało dla Jerozolimy (i Betlejem jako „miejsce świętych”) status międzynarodowy.